

โรงเรียนต้องช่วยสังคมไทย
อนุรักษ์ความเจริญทางจิตใจ และก้าวไปในปัญญา

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

สารบัญ

โรงเรียนต้องช่วยสังคมไทย

- อนุรักษ์ความเจริญทางจิตใจ และก้าวไปในปัญญา..... ๓
- ถึงจะเริ่มต้นถูกที่ แต่จะก้าวไปได้ ต้องมีความชัดเจน ๒
- ร.ร.วิถีมุทิต ต้องเข้มด้วยปัญญาที่พาสู่จุดหมายแห่งโพธิ
- และบูรณาการกับการพัฒนากายวาจาจิตใจในกระบวนการแห่งไตรสิกขา. ๔
- ร.ร.วิถีมุทิตต้องสร้างสรรคมนุษย์ ผู้มีชีวิตอันดี
- ที่การพัฒนาปัญญาประสานกับการพัฒนากายวาจาและจิตใจ ๘
- สัตว์สังคม ชนิดพิเศษที่ศึกษาได้ สามารถเข้าถึงธรรมที่เหนือสังคม..... ๑๐
- การศึกษามวลชน เน้นปัจจัยทางสังคม
- โดยจัดตั้งระบบกลายณมิตรขึ้นมาช่วยพาคนให้ก้าวไปในวิถีแห่งไตรสิกขา ๑๒
- วัฒนธรรมเป็นวินัย ต้องทำวินัยให้เป็นวัฒนธรรม
- และต้องใช้วัฒนธรรมนำคนเข้าสู่วิถีแห่งไตรสิกขา ๑๕
- “ตนเป็นที่พึ่งของตน” นั้นจริง
- แต่ที่สอนจริง คือ “ทำอย่างไรจะให้เป็นที่พึ่งได้” ๑๘
- “เวรไม่ระงับด้วยการจองเวร” นั้นจริง
- แต่ที่สอนจริง คือ “ทำอย่างไรจะอยู่ดีได้โดยไม่ต้องจองเวร” ๒๑
- อนุรักษ์วัฒนธรรมแห่งเมตตา ก้าวไปในวัฒนธรรมแสงปัญญา..... ๒๕
- บูรณาการต้องได้ตลอดทุกชั้น แม้กระทั่งจุดหมาย
- จึงจะได้ระบบองค์รวมที่สมบูรณ์ ๒๖
- จะบูรณาการได้ถึงจุดหมาย ต้องบูรณาการตลอดขึ้นไปตั้งแต่ฐาน ๒๙
- พร้อมกับช่วยคนอื่นให้มีการศึกษา
- ตนเองก็ต้องไม่ประมาทในการศึกษาด้วย ๓๐

โรงเรียนต้องช่วยสังคมไทย

อนุรักษ์ความเจริญทางจิตใจ และก้าวไปในปัญญา*

รมช. สิริกร มณีรินทร์ ดิฉันนางสิริกร มณีรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการ
กระทรวงศึกษาธิการ เป็นตัวแทนของกระทรวงศึกษาธิการ ในการนำ
ข้าราชการและคณะทำงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ พร้อมทั้ง
คณาจารย์จากโรงเรียนวิถีพุทธทั่วประเทศ มากราบนมัสการ โดย
อยากให้ผู้บริหารโรงเรียนได้รับฟังธรรมจากพระเดชพระคุณ
คุณ บัดนี้ โรงเรียนวิถีพุทธ ขอกราบนมัสการท่านเจ้าคุณ กล่าว
ธรรมให้ข้อคิดเห็น และขอแนะนำ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่การ
ดำเนินงานสืบต่อไป

พระธรรมปิฎก ขอเจริญพร ท่านรัฐมนตรีช่วยว่าการ
กระทรวงศึกษาธิการ พร้อมทั้งทุกท่านที่ได้มาประชุมพร้อมใน
โบสถ์นี้ ทั้งด้านผู้บริหารทางกระทรวงศึกษาธิการ และทั้งด้าน
ผู้บริหารครูอาจารย์ของโรงเรียนวิถีพุทธทุกแห่ง
วันนี้เป็นวันสำคัญอีกวันหนึ่ง ของงานโครงการโรงเรียน
วิถีพุทธ ซึ่งถือว่าเป็นงานที่เริ่มต้นขึ้นใหม่ เป็นก้าวสำคัญที่นำ
อนุโมทนา เพราะจุดเริ่มต้นอยู่ที่กุศลเจตนา คือ ความตั้งใจดี และ

* ธรรมจาก พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ในโอกาสที่รัฐมนตรีช่วยว่าการ
กระทรวงศึกษาธิการ ดร.สิริกร มณีรินทร์ นำคณะเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบในการจัด
การศึกษาแบบใหม่ พร้อมทั้งผู้บริหารโรงเรียน ครู อาจารย์ ของโรงเรียนวิถีพุทธ ทั่ว
ประเทศ ไปนมัสการ ถวายสักการะ ที่วัดญาณเวศกวัน ๑๒ พ.ค. ๒๕๕๖

ปรารถนาดีต่อชีวิตของเด็กและเยาวชน รวมไปถึงต่อสังคม ประเทศชาติ ซึ่งเป็นน้ำใจของผู้ดำเนินงานทางการศึกษา ทั้งฝ่ายรัฐบาล ตั้งแต่ท่านนายกรัฐมนตรีลงมา โดยเฉพาะกระทรวงศึกษาธิการ และทางด้านโรงเรียน รวมไปถึงผู้ปกครอง ญาติโยมประชาชน

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเป็นโอกาสที่ว่า เราจะได้มาร่วมมือกัน เพราะว่าเจตนาดีที่เป็นกุศลนั้นมีอยู่แล้วแน่นอน เนื่องจากผู้ใหญ่ทั้งหลาย มีพ่อแม่เป็นต้น ย่อมรักเด็ก รักลูกของตน อยากให้ลูกของตนมีชีวิตที่ดีงาม มีความสุข ดังที่เราให้พรกันอยู่เสมอ สืบมาแต่โบราณว่าขอให้มีความสุขความเจริญ

ถึงจะเริ่มต้นถูกที่

แต่จะก้าวไปได้ ต้องมีความชัดเจน

จะให้มีความสุขความเจริญได้อย่างไร ก็ต้องให้มีการศึกษา และเราก็คิดกันมาเหลือเกินว่าทำอะไรจะให้เด็กมีการศึกษาที่ดี การศึกษาตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธนี้ มีข้อนำอนุโมทนา จำเพาะพิเศษในแง่ที่ว่า ทั้งเป็นเรื่องของความคิดที่จะสืบสานทางวัฒนธรรมด้วย และเป็นเรื่องของปัญญาซึ่งมองเห็นหลักการอันดีงาม ที่จะเป็นประโยชน์แท้จริงด้วย ทั้งสองอย่างนี้ประสานเข้าด้วยกัน

ถ้าเราสำรวจดู ก็จะรู้ว่าโรงเรียนที่ได้ดำเนินการในแนวที่เรียกได้ว่าโรงเรียนวิถีพุทธอยู่บ้างแล้ว โรงเรียนทั้งหลายในแนวนี้แบบหนึ่งก็คือ โรงเรียนที่ดำเนินงานมาตามวัฒนธรรมประเพณี

ไทยซึ่งมีรากฐานทางพระพุทธศาสนา โดยอยากให้เด็กของเรามีความดีงาม อยู่ในวัฒนธรรมเป็นต้น จึงเห็นกันว่า จะต้องให้การศึกษิตตามแบบแผนที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ ซึ่งเราได้นับถือสืบต่อกันมา อย่างนี้เป็นกรมองในระดับหนึ่ง

ส่วนบางโรงเรียนก็มองไปในแง่ของหลักการศึกษาว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้นั้น คือตัวหลักธรรม ทำให้เราเข้าใจถึงธรรมชาติของชีวิต ธรรมชาติของโลก และสิ่งที่ควรปฏิบัติต่อชีวิตต่อโลก ซึ่งก็คือเนื้อหาสาระของการศึกษานี้แหละ

ทั้งสองแบบนี้เป็นเรื่องของจุดเริ่มต้น แล้วก็ทำให้มีการสืบสานงานกันมา

ถึงตอนนี้ก็เป็นความสุกงอมในขั้นหนึ่งที่ว่า ทางกระทรวงศึกษาธิการเท่ากับมาช่วยให้โรงเรียนทุกแห่งรวมกำลังประสานกัน เพื่อตั้งต้นครั้งใหญ่ ที่จะก้าวกันไปอย่างจริงจัง

เวลาที่ผ่านมาในช่วงที่ทางกระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มคิดทำเรื่องนี้ แม้แต่ชื่อก็ยังต้องมาตกลงกันดังที่ยุติว่า “โรงเรียนวิถีพุทธ” มาถึงบัดนี้ การเตรียมการต่างๆ ผ่านไปโดยใช้เวลามากพอสมควร นับถึงวันนี้ก็ถือว่าเตรียมพร้อมแล้ว หมายความว่า เราสามารถตั้งตัวที่จะก้าวต่อไป และถ้าเราพร้อมจริงๆ ก็จะก้าวไปอย่างมีพลัง

การที่จะก้าวไปอย่างมีกำลังนั้น แน่นนอนว่า อย่างที่หนึ่งต้องมีคามชัดเจน คือความชัดเจนว่า พวกเราที่จะทำงานนี้คือใคร เรา กำลังจะทำอะไร ทำเพื่ออะไร และจะทำอย่างไร อย่างน้อยต้องมี

ความชัดเจนในเรื่องเหล่านี้ เฉพาะอย่างยิ่ง ชัดเจนในหลักการแห่ง
วิธีพุทธ

ถ้ามีความชัดเจนแล้ว ความมั่นใจก็เกิดขึ้น เพราะว่า ปัญหา
ความรู้ที่ชัดทำให้เกิดความมั่นใจที่แท้ ถ้าเราไม่รู้อะไร มีความพรัมัว
แล้วความมั่นใจก็เกิดไม่ได้ แต่พอรู้ชัดเจนก็มั่นใจ และเมื่อมั่นใจก็
เกิดกำลัง

กำลังทางด้านจิตใจที่มีกำลังปัญญาเป็นฐานมั่นคงแล้ว ก็จะ
ออกสู่การปฏิบัติเป็นพฤติกรรมเป็นต้น ตอนนี้ก็จะทำให้มีกำลังใน
ขั้นปฏิบัติการต่อไป

ร.ร.วิธีพุทธ ต้องเข้มด้วยปัญญาที่พาสู่จุดหมายแห่งโพธิ
และบูรณาการกับการพัฒนากายวาจาจิตใจในกระบวนการแห่ง
ไตรสิกขา

การศึกษานี้ เป็นเรื่องที่สำคัญ แล้วเราบอกว่าที่นี่เป็น โรงเรียน
วิธีพุทธ ชื่อของโรงเรียนเอง ยิ่งบอกอยู่ในตัวและโดยตรงถึง
ความสำคัญของการศึกษา

ชื่อโรงเรียนบอกว่าวิธีพุทธ คือวิถีทางของพุทธะ คำว่า
“พุทธ” นั้นแปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ซึ่งเป็นความหมายที่สืบ
เนื่องมาจากปัญญานั้นเอง

พุทธะ มาจาก โพธิ เริ่มด้วยมี พุทธิ ซึ่งเป็นชื่อของปัญญาอย่าง
หนึ่ง แล้วก็พัฒนาสูงขึ้นไป จนสูงสุดเรียกว่าโพธิ พุคแบบไทย
เป็นโพธิปัญญา แปลว่าปัญญาที่เป็นโพธิ หรือปัญญาขั้นที่เป็นโพธิ
ใครได้บรรลุถึงโพธิ ผู้นั้นก็เป็นพุทธะ

เมื่อเป็นโรงเรียนวิถิปุทธ ก็เป็นโรงเรียนในวิถีแห่งปัญญา ที่จะทำให้เป็นพุทธ ที่จะทำให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ฉะนั้น ชื่อบ่งบอกอยู่ในตัวแล้วว่า ต้องโยงไปหาปัญญา

พร้อมกันนั้น โดยตัวระบบการศึกษาเอง สิ่งที่เป็นเนื้อหาสาระของการศึกษาในวิถิปุทธนั้น แน่นนอน ทุกคนรู้กันเลยว่า คือ *ไตรสิกขา*

พอพูดว่าไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็จบลงด้วย *ปัญญา* ซึ่งก็ชัดอีก ว่าโรงเรียนนี้จะต้องมีจุดเด่นที่สำคัญคือปัญญา เป็นจุดที่ทำให้บรรลุผล เพราะปัญญาที่สูงสุดก็คือโพธิ์ ที่ทำให้ผู้บรรลุเป็นพระพุทธรเจ้า ถ้ายังไม่ถึงปัญญานี้ก็ยังไม่บรรลุผลสำเร็จ ฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นตัวสำคัญ

แต่ก็จะมองเห็นในไตรสิกขานั้นว่า ปัญญานี้มาบนฐานของการพัฒนาที่พร้อมเป็นองค์รวม ซึ่งมีด้านอื่นๆ ของชีวิตพัฒนามาด้วยกัน คือ มีศีล มีสมาธิ ด้วย

เดิมทีเดิวนั้น คนก็รู้กันมานานแล้วว่า ในเรื่องของสังคม คนเราควรจะต้องอยู่ร่วมกันด้วยดี โดยประพุดติดอกกัน ในทางที่ไม่ทำร้าย ไม่เบียดเบียนกัน เป็นต้น ความประพุดติดอกนี้เป็นเรื่องที่เน้นกันมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว

แต่ไม่ใช่แค่อยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น ความ เป็นอยู่โดยสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทุกอย่าง จะต้องให้เป็นไปอย่าง ดีด้วย จึงต้องมองทั้งการอยู่ การกิน การดู การฟัง การทำการต่างๆ การใช้ กาย วาจา ในการพูดจาสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทั้งหมด ก็ต้อง

เน้นให้คนมีความประพฤติดี ทั้งปฏิบัติดีต่อกันด้วยกัน และปฏิบัติถูกต้องต่อสิ่งแวดล้อมทุกอย่าง นี่คือนิคม

แต่บางครั้งเราจะเห็นว่า ศิลปินมีการเขว คือ มีการประพฤติปฏิบัตินอกทางออกไป บางทีก็เกินควร หรือบางทีก็มีจุดหมายพร่าหรือเขว และจุดหมายที่เขวก็มีต่างๆ เพื่ออย่างโน้น เพื่ออย่างนี้ แม้กระทั่งในหมู่คนที่บอกว่านับถือพระพุทธศาสนาตัวเอง ก็ต้องระมัดระวัง

แม้แต่ถ้าพระภิกษุรูปใดประพฤติผิด เพื่อไปสวรรค์ ก็ผิดแล้ว เรียกว่าเป็นลัทธิพศปรามาส เป็นการถือศีลผิดจากความหมายและพลาดจากจุดหมาย

อย่างไรก็ตาม ศิลปินเป็นเรื่องอยู่แค่พฤติกรรม ที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในโลก ที่นี้ ลึกเข้าไป พอถึงเรื่องของจิตใจ ก็มีจุดมองสำคัญที่สมาธิ ซึ่งทำให้จิตมั่นสนิทได้ที่เป็นกัมมณีย์ คือเหมาะที่จะใช้งาน เริ่มตั้งแต่งานช่วยให้กุศลคือคุณสมบัตินี้ต่าง ๆ เจริญออกงาม ไปจนถึงงานพัฒนาปัญญา

ในสมัยโบราณตั้งแต่นานก่อนพุทธกาล ก็มีผู้ที่เน้นในเรื่องจิตใจ คนยุคก่อนโน้นได้พยายามฝึกฝนพัฒนาจิต จนกระทั่งว่าตัดขาดจากสังคม ปลีกตัวออกจากสังคม ไปอยู่ในป่า บำเพ็ญสมาธิ จนกระทั่งได้บรรลุฌานสมาบัติ ถึงกับได้อภิญญาต่างๆ ดังเรื่องของฤาษีชีไพรในชาดก

แต่แล้วจุดตันของฤาษีคาบสเหล่านั้น ก็คือท่านเหล่านั้นดิ่งลึกลงไป แล้วกลายเป็นว่าไปได้สมาธิที่เพลินกับความสุข ติดอยู่

ในความสุข หรือไม่อย่างนั้นก็อยากได้สมาธิเพื่อมีพลังจิตที่ยิ่งใหญ่
จะได้มีฤทธิ์ มีปาฏิหาริย์

นี่คือเรื่องของมนุษย์ที่เดินหน้ากันมาแล้วในแดนของศีล
และแดนของสมาธิ คือเรื่องของพฤติกรรม รวมทั้งการสัมพันธ์กับ
โลก แล้วก็เรื่องจิตใจ ซึ่งมีทั้งทางที่ถูกและทางที่ผิด แต่รวมแล้วถ้า
จบอยู่กับสองอย่างนี้ ก็ตัน

ทั้งเรื่องศีล และเรื่องสมาธิ นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงไป
ทดลองปฏิบัติในสำนักต่างๆ ที่มีความเชี่ยวชาญ แล้วในที่สุดก็ทรง
มา พัฒนาวิธีการของพระองค์ขึ้นมาใหม่ โดยเฉพาะส่วนสำคัญก็คือ
เดิมปัญญาเข้าไป

ว่าโดยทั่วไป ปัญญานี้เป็นตัวรู้และเป็นตัวจัดตัวปรับ หรือ
ตัวจัดการ เริ่มตั้งแต่รู้ว่าจุดหมายอยู่ที่ไหน อะไรที่จะให้ไปถึง
จุดหมายได้ ศีลแค่ไหน สมาธิแค่ไหน ทำเพื่ออะไร และแค่ไหนจึง
จะพอดี แล้วปัญญาก็บอกให้จัดการได้ตามนั้น ถ้าไม่มีปัญญา ก็
จัดการอะไรไม่ได้

พอมีปัญญารู้แล้วก็จัดการได้ถูกต้อง ก็จัดก็ปรับก็แก้ และ
ตะล่อมให้เรื่องศีล ที่สัมพันธ์ทางด้านกายภาพ รวมทั้งสัมพันธ์กับ
โลกวัตถุและโลกมนุษย์ของคนทั่วไปในสังคม และเรื่องสมาธิด้าน
จิตใจให้เข้าสู่แนวทาง จนเกิดเป็น*มัชฌิมา*ขึ้นมา คือเป็นทางสาย
กลางพอดี การจัดปรับทั้งหมดนี้ก็เป็นเรื่องของปัญญา เริ่มด้วย
สัมมาทิฐิเป็นต้นไป

ปัญญาเริ่มด้วยสัมมาทิฐิ คือความเห็นถูกต้อง พอตัว
ความเห็นถูกต้อง หรือปัญญาเห็นชอบเข้ามาแล้ว ก็จัดปรับให้ศีล

สมาธิ มาเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง เข้าสู่วิถีพุทธ ต้องเน้นว่าปัญญาเป็นตัวจัดตัวปรับ

ร.ร.วิถีพุทธต้องสร้างสรรค์มนุษย์ ผู้มีชีวิตอันดี

ที่การพัฒนาปัญญาประสานกับการพัฒนากายวาจาและจิตใจ

มีพุทธพจน์แห่งหนึ่ง ทรงอุปมาว่า เหมือนกับเราสร้างเรือนที่มียอด เรือนนั้นมีองค์ประกอบต่างๆ อะไรบ้าง ก็สร้างกันขึ้นไป จนกระทั่งเกือบจะเสร็จอยู่แล้ว ขาดแต่ยอดอย่างเดียว ก็ปรากฏว่า ชันโน้นยังโผล่ไปทางโน้น ชันนี้โผล่ไปทางนี้ บางอย่างเคว้งคว้าง เลื่อนลอย หลายอย่างสับสนเกะกะเกยกายกันไป พระพุทธเจ้าตรัสบอกว่า เอายอดลงครอบเมื่อไร ทุกอย่างก็ลงตัวหมด เปรียบเหมือนกับว่า ในการปฏิบัติธรรมนี้ องค์ประกอบต่างๆ มีพร้อมแล้วแต่ยังไม่ลงตัว ปัญญามาเมื่อไร ก็คือยอดมาครอบลงไป ทุกอย่างจึงเข้าที่หมด

ฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นส่วนสำคัญสูงสุดในพระพุทธศาสนา มีศีล คือได้พัฒนากาย-วาจา (รวมทั้งประดาอินทรีย์เครื่องรับรู้) และมีสมาธิ คือได้พัฒนาจิตใจ ก็คืออย่างนี้แล้ว แต่คตินั้นยังไม่แน่ ต้องมีปัญญามาครอบยอดลงไป จึงจะสมบูรณ์

แต่ถ้าจะเอาเพียงปัญญา ไม่มีศีล ไม่มีสมาธิเป็นฐาน ก็จะไม่จ้าน จับจด วุ่นวาย ไม่ใช่ปัญญาที่แท้จริง ต้องมีทั้งศีล ทั้งสมาธิครบ และต้องบรรจบที่ปัญญา

โรงเรียนวิถีพุทธ มองในแง่นี้ก็ต้องก้าวไปให้ถึงปัญญาให้ได้ โดยมีทั้งศีล และสมาธิเป็นฐาน เป็นที่มั่น และเป็นพลัง แต่อย่า

หยุดอยู่แค่นี้ อย่าเอาแค่สมาธิ เพราะตัวที่จะทำให้เด็ดขาด ให้บรรลุผล จนกระทั่งเป็นพระพุทธเจ้า ก็สำเร็จด้วยปัญญา ที่ชื่อว่า โโพธิ

พัฒนาจิตใจไปสูงแค่ไหน อย่างสูงสุด ก็ไปเป็นพระพรหม คือ ได้ฌาน ได้สมาบัติ ซึ่งเก่งกาจที่สุด โดยมีคุณธรรมคือพรหมวิหาร ๔ เจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จบสิ้น เป็นผู้ประเสริฐมาก ก็เป็นพระพรหม ซึ่งนับว่าสูงอย่างยิ่ง

“พรหม” แปลว่าผู้สูง ผู้ประเสริฐ จิตใจดี เป็นพรหมได้ แต่เป็นพุทธไม่ได้ พุทธกรรมดี มีศีล จิตใจดี มีเมตตา กรุณา เป็นต้น สำคัญอย่างยิ่งแล้ว แต่ต้องมีปัญญามาเป็นตัวจัดปรับให้ลงตัวได้ที แล้วจึงจะเป็นพุทธะได้

ฉะนั้น โรงเรียนวิถีพุทธในแง่นี้ ก็ต้องให้ได้อย่างที่กล่าวแล้ว คือเน้นว่าต้องให้ถึงปัญญา และจะต้องทำปัญญาให้เด่นชัดขึ้นมา แต่ต้องเป็นปัญญาชนิดที่มานุระณาการกับศีล และสมาธิได้ แล้วก็ทำให้ชีวิตของเราดีงาม เป็นไปเพื่อเกื้อกูลสร้างสรรค์ ทุกอย่างลงตัวสมดุลสมบูรณ์หมด

เมื่อมีศีล มีสมาธิ และมีปัญญาที่ทำให้ทุกอย่างลงตัว ก็เป็นระบบที่เรียกว่า “ไตรสิกขา”

โรงเรียนใดก้าวไปในไตรสิกขา มีศีล มีสมาธิ พร้อมทั้งปัญญาเป็นยอด เมื่อดำเนินไปในวิถีทางนี้ ก็เป็นโรงเรียนวิถีพุทธ

สัตว์สังคม ชนิดพิเศษที่ศึกษาได้

สามารถเข้าถึงธรรมที่เหนือสังคม

โรงเรียนวิถิพุทธนี้แหละ ทำหน้าที่ถูกต้องตามหลักของความเป็นมนุษย์ เพราะว่ามนุษย์นี้ทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา จะใช้ศัพท์เก่าๆ ก็ได้ ว่าเป็นสัตว์ที่ต้องฝึก เป็นสัตว์ที่ต้องหัด เป็นสัตว์ที่ต้องพัฒนา เป็นสัตว์ที่ต้องเรียนรู้ ก็คือต้องศึกษานั่นเอง ไม่เหมือนสัตว์ทั้งหลายอื่น

แม้แต่ที่เราพูดกันว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ความจริงก็เป็น การมองแยกส่วน เห็นเพียงด้านเดียว ไม่ถูก ไม่พอ

สัตว์สังคมที่ชื่อว่ามีมนุษย์นี้ ไม่เหมือนสัตว์สังคมชนิดอื่น เช่น ไม่เหมือนผึ้ง ไม่เหมือนมด เป็นต้น สัตว์พวกนั้นอยู่กันมาใน กฎเกณฑ์กติกาก็เป็นไปโดยสัญชาตญาณ พอเกิดมาก็เข้าอยู่ร่วมสังคมของมัน มีการปฏิบัติหน้าที่ แบ่งงานกันทำเป็นต้น โดยสัญชาตญาณ ทำกันไปจนกระทั่งตายก็อยู่อย่างนั้น มันเป็นไปตามวิถีของมันที่แน่นอนตายตัว

แต่มนุษย์ไม่ใช่สัตว์สังคมแบบนั้น มนุษย์เป็นสัตว์สังคมชนิดพิเศษ ที่ว่าลึกลงไป เป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา เมื่อมนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา มนุษย์ก็เป็นสัตว์ที่พัฒนาโดยสัมพันธ์กับสังคมในเชิงที่เป็นเหตุปัจจัยแก่กัน มนุษย์แต่ละคนเป็นปัจจัยแก่สังคมได้ สังคมเป็นปัจจัยแก่มนุษย์ได้ เกิดการพัฒนาแบบอิงอาศัยควบคู่กันไป

ทั้งนี้ บนฐานแห่งความจริงของกฎธรรมชาติ ตรงนี้ต้องย้ำว่า นี่ต้องเลยไปถึงโน้น ไม่ได้อยู่แค่สังคม ต้องไปถึงความจริงของ

กฎธรรมชาติ ที่อยู่เหนือสังคม และกำกับควบคุมทั้งชีวิตและสังคม
ฐานอยู่ที่นั่น

มนุษย์เรานี้ เมื่อมีการศึกษา หรือไม่มีการศึกษา จะมีความ
ยืดหยุ่น เปลี่ยนแปลง ต่างจากสัตว์ทั้งหลายอื่น ที่ว่าสัตว์สังคมอย่าง
อื่นเหล่านั้น เขามาอย่างไรก็ไปอย่างนั้น แต่สัตว์มนุษย์นี่เป็นสัตว์
สังคมชนิดพิเศษที่มีการศึกษาได้ มีศักยภาพที่พัฒนาได้

เมื่อมีการศึกษาได้ ก็อาจจะไม่มีการศึกษาได้ ถ้ามีการศึกษา
ก็รู้จักที่จะได้ประโยชน์จากสังคมที่ตนอยู่ร่วม ได้ประโยชน์ ได้สิ่ง
ที่ดำรงอยู่ต้อง เกื้อกูลแก่ชีวิตของตัวเอง แล้วก็สามารถเอื้อ
ประโยชน์แก่สังคมอีกด้วย

แต่ถ้าไม่มีการศึกษา มนุษย์ที่เป็นสัตว์สังคมนี้ อาจจะ
กลายเป็นว่า ได้รับผลร้ายจากสังคม แล้วก็กลายเป็นผู้เบียดเบียนตน
แล้วก็เบียดเบียนสังคม ทำร้ายสังคมไปเลย ตรงนี้ก็ต่างจากสัตว์
สังคมชนิดอื่นๆ

ฉะนั้น สัตว์มนุษย์ไม่เหมือนสัตว์ชนิดอื่น เราจะไปเปรียบ
กับสัตว์สังคมชนิดอื่นไม่ได้ หรือไม่พอ ในแง่นี้ มนุษย์เท่ากับมี
ความเป็นอิสระมากกว่าสัตว์อื่นๆ

ทีนี้ ความเป็นอิสระนี้ มันโยงไปหาฐานสำคัญคือการเข้าถึง
ความจริงของธรรมชาติ

มนุษย์มีหน้าที่ประจำตัวทุกคน คือ ต้องศึกษา ทีนี้ เมื่อ
มนุษย์ศึกษาไป ทั่วๆ ที่อยู่ร่วมในสังคม แต่เมื่อใดมนุษย์เข้าถึงความ
จริงของธรรมชาติ เมื่อนั้นมนุษย์สามารถมีจิตใจและปัญญาที่เป็น
อิสระจากสังคม และสามารถทำให้แก่สังคมได้ดีที่สุดด้วย

มนุษย์เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ เป็นอิสระจากสังคม แต่กลับมาให้สติปัญญาแก่สังคม บอกแนวทางแก่สังคม อาจจะเปลี่ยนแนวทางแก้ไขผันแปรทิศทางของสังคมไปเลย

ฉะนั้น มนุษย์จึงเป็นผู้ที่จัดการกับสังคมได้ ไม่ใช่เฉพาะว่าเป็นผู้ถูกหลอหลอมจากสังคมเท่านั้น วิถีของมนุษย์ก็อย่างนี้แหละ มนุษย์ที่มีการศึกษา โดยมีโยนิโสมนสิการเป็นจุดเริ่ม สามารถทำให้วิถีของสังคมนี้เปลี่ยนไป ทำให้ประวัติศาสตร์เริ่มยุคกันใหม่ เรื่องนี้เป็นอยู่เสมอ เรื่อยมาเลย

เรื่องของมนุษย์นี้ จุดสำคัญจึงอยู่ที่ว่า ต้องมีการศึกษา แล้วก็เข้าถึงความจริงของกฎธรรมชาติ ที่จะทำให้เป็นอิสระ ซึ่งเป็นอิสระ-ภาพของจิตใจ และอิสระภาพแห่งปัญญา โดยที่ในทางสังคม ด้านกาย-ภาพจะรู้จักอยู่อย่างพึ่งพากันพอดีๆ

เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมา ก็พยายามให้ทุกคนได้ศึกษา คือฝึกฝนพัฒนาตนเอง เพื่อเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ ให้รู้โลก และชีวิตแท้จริง แล้วก็จะบรรลุจุดหมายของชีวิต โดยไม่ต้องขึ้นต่อสังคม แล้วก็มาเอื้อต่อสังคมอีกทีหนึ่ง

การศึกษามวลชน เน้นปัจจัยทางสังคม

โดยจัดตั้งระบบกัลยาณมิตรขึ้นมาช่วยพาคนให้ก้าวไปในวิถีแห่ง

ไตรสิกขา

ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้คนศึกษานี้ คนไหนพยายามไป ก็มีทางที่จะบรรลุอิสระภาพ ซึ่งเป็นจุดหมายที่บรรลุได้

ในทุกยุคทุกสมัย ทุกกาลทุกเวลา ไปได้เรื่อย แล้วแต่ตัวเขาจะปฏิบัติ

แต่พร้อมกันนั้นอีกด้านหนึ่ง เราต้องการให้มนุษย์จำนวนมาก หรือส่วนใหญ่ หรือทั้งสังคมนี้ได้ประโยชน์ เราก็จึงจัดกิจกรรมขึ้นมาเป็นพิเศษ คือจัดระบบกระบวนการต่างๆ ทางสังคม เพื่อเอื้อต่อการที่จะให้ทุกคนได้ศึกษา จนกระทั่งเรามาเรียกการศึกษาในความหมายปัจจุบันเป็นทำนองนี้ คือกลายเป็นกิจกรรมและกิจการของสังคม ซึ่งที่จริงนั้น การศึกษาที่เป็นเนื้อแท้ตัวจริงก็คือ กิจกรรมของชีวิตของแต่ละคน หรือเป็นหน้าที่ของทุกชีวิต

ตรงนี้เป็นจุดที่สำคัญ คือ ถ้ามองที่บุคคล ก็มีบุคคลที่สามารถบรรลุจุดหมาย คือบรรลุความเป็นอิสระ โดยเข้าถึงความจริงของธรรมชาติได้ ตลอดทุกเวลาในทุกยุคทุกสมัย ในเมื่อเข้าถึงความรู้หรือปัญญานั้น

แต่สำหรับสังคมแล้วไม่เหมือนกัน อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไปๆ คนที่สูกงอมพร้อมถึงที่ปฏิบัติเฉพาะตัวเขาก็บรรลุได้ แต่สำหรับสังคมนี้ เมื่อมองรวมๆ ก็คือค่อยๆ ก้าวไป อาจจะถูกก้าวไปอย่างอู้อัยอ้าย หรือบางทีก้าวหน้าไปแล้ว บางคราวก็ถอยหลัง

ลองมองดูอย่างสังคมไทยของเราเนี่ย เรานับถือพระพุทธศาสนา ถ้านับถือพระพุทธศาสนาจริง ก็คือเข้าสู่ไตรสิกขา แต่ขอถามว่าเราก้าวไปได้แค่ไหนในไตรสิกขา นี้มองโดยรวมนะ คือมองที่สังคม ไม่ใช่มองที่บุคคล บุคคลนั้นๆ เขาอาจจะเป็นอิสระไปแล้ว แต่ตอนนี้เรามองในแง่สังคม

การที่มีโรงเรียนวิถีสอน ก็คือเรากำลังดำเนินงานในขั้นนี้ ไม่ใช่แค่ขั้นการศึกษาของบุคคล แต่เรากำลังจะช่วยให้สังคมทั้งหมด หรือทุกๆ คนนี้ ได้ศึกษา ให้มนุษย์ก้าวไปในวิถีสู่ความเป็นพุทธ คือก้าวไปในวิถีแห่งไตรสิกขา

ในการนี้ ภารกิจของเราที่สำคัญก็คือ การจัดสรรปัจจัยแก่บุคคล ที่จะช่วยให้เขาก้าวไปในวิถีแห่งไตรสิกขานั้น เราจึงได้จัดตั้งหลักการต่างๆ ขึ้นมา โดยวางเป็นระบบพื้นฐานของไตรสิกขานั้น เริ่มตั้งแต่ว่า การนำเข้าสู่วิถีของไตรสิกขานั้น ต้องมีองค์ประกอบต่างๆ โดยเฉพาะก็คือปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ซึ่งมีทั้งปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายนอก เรียกเป็นศัพท์วิชาการว่า *ปรโตโมสะ* เสียจากผู้อื่น เช่น คำบอกเล่ากล่าวสอน เป็นต้น โดยเฉพาะที่เป็นกัลยาณมิตร ส่วนปัจจัยหรือองค์ประกอบภายในคือ *โยนิโสมนสิการ* สองอย่างนี้เป็นตัวแกน และมีองค์ประกอบอื่นๆ ต่อไปอีก

แต่ในแง่สังคม การศึกษาที่เราพูดถึงนี้ ต้องเน้นข้อที่หนึ่งคือ *ปรโตโมสะ* ว่าทำอย่างไรจะจัดตั้งกัลยาณมิตรขึ้นมาได้ ให้กัลยาณมิตรนี้ไปช่วยกระตุ้น ไปเอื้อโอกาส ไปจัดสรรปัจจัยแวดล้อม ที่จะตะล่อม ที่จะเกื้อหนุนให้คนซึ่งมีหน้าที่ศึกษาอยู่แล้ว แต่ละคนนั้นได้มีโอกาสพัฒนาตัวเองก้าวไปในวิถีแห่งไตรสิกขาให้ได้

ตรงนี้ก็คือน้ำที่การทำงานของเรานี้ ที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ฉะนั้น เรื่องของการศึกษาที่เราเรียกว่าสำหรับมวลชนหรืออะไร

อย่างนี้ ที่เรามาจัดเป็นโรงเรียนอย่างโรงเรียนวิถิปุทธนี่ จึงต้องมาคุยกันที่ขั้นนี้

เราจึงต้องชัดเจนในเรื่องของหลักการ ในเรื่องของระบบ และกระบวนการว่า ระบบของไตรสิกขาคืออะไร เป็นอย่างไร บุรณาการกันอย่างไร มีฐานเริ่มจากอะไร จุดไหน เมื่อชัดแล้วจึงจะเดินหน้าไปได้

เรื่องของการศึกษาสำหรับมวลชนหรือสังคม จึงต้องไปร่วมกับกิจการด้านอื่นของสังคม นอกจากจัดที่ตัวการศึกษา ที่เรามองเป็นด้านเน้นหรือเป็นแกนแล้ว ที่จริงต้องมองทั้งสังคม

วัฒนธรรมเป็นวินัย ต้องทำวินัยให้เป็นวัฒนธรรม

และต้องใช้วัฒนธรรมนำคนเข้าสู่วิถีแห่งไตรสิกขา

กิจการและกระบวนการของสังคมทั้งหมดนั้น ที่จริงในแง่หนึ่งก็เป็นการจัดเพื่อการศึกษาตัวเอง เช่น เรื่องวัฒนธรรม

เมื่อเป็นสังคมแล้ว เราบอกว่าสังคมที่เจริญต้องมีวัฒนธรรม แล้ววัฒนธรรมนั้นคืออะไร เพื่ออะไร

วัฒนธรรม ก็คือลักษณะการดำเนินชีวิต หรือวิถีชีวิตของหมู่มนุษย์ ที่อยู่ตัวในระดับหนึ่ง เหมือนกับเคยชินกันมา พุศทางพระก็จัดเข้าในวินัยนั่นเอง

แต่วัฒนธรรมเป็นวินัยหรือกฎหมายชนิดที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร คือเป็นแบบแผนแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ที่ยอมรับกันแล้วในสังคมนั้น จนกระทั่งเหมือนกับเป็นการบังคับกลายเป็นกฎ เพราะเหมือนเป็นหลักยืนตัวอยู่ ซึ่งคอยกำหนดว่า คนที่อยู่

ในสังคมนี้จะต้องดำเนินชีวิตอย่างนี้ พูดยาทำอะไรๆ อย่างนี้ๆ เป็นกฎหมายที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เรียกทางพระก็เป็นวินัยและเป็นศีลระดับหนึ่ง

อนึ่ง ในเมื่อวัฒนธรรมเป็นวินัยชนิดที่อยู่ตัวลงตัวของสังคม ซึ่งเข้าสู่วิถีชีวิตของคนในสังคมจนกระทั่งปฏิบัติกันไปโดยไม่ต้องรู้ตัว ดังนั้น เมื่อพูดในทางกลับกัน ถ้าจะจัดวางวินัยให้ได้ผล ก็ต้องทำวินัยนั้นให้กลายเป็นวัฒนธรรม

ทีนี้ วินัยที่เป็นวัฒนธรรมนี้ จะมีความเข้มแข็งมีชีวิตชีวาแค่ไหน นี่แหละ ตอนนี่ก็คือหน้าที่ส่วนหนึ่งของการศึกษา ที่จะเอาวัฒนธรรมมาบูรณาการเข้าในกระบวนการของการศึกษา หมายความว่าวัฒนธรรมนี้เองเป็นองค์ประกอบสำคัญในด้านกัลยาณมิตร ที่เราจัดสภาพแวดล้อมแห่งความเป็นอยู่ ให้เอื้อต่อการที่เขาจะเจริญในการศึกษาหรือในวิถีแห่งไตรสิกขา

ฉะนั้น วัฒนธรรมไทยนี้ ถ้าวิเคราะห์ดูไปแล้ว ส่วนใหญ่ที่เดียวคือการทำแบบแผนแห่งวิถีการดำเนินชีวิตให้คนไทยก้าวไปในทาน ศีล ภาวนา หรือให้ก้าวไปในไตรสิกขาได้ดีขึ้น

ดังนั้น การที่มีการจัดโรงเรียนวิถีพุทธขึ้น ท่านที่มองในแง่วัฒนธรรม จึงมองความเป็นวิถีพุทธในแง่ว่า ไปบำเพ็ญทาน ตักบาตร ไหว้พระ ไปสวดมนต์ อะไรเป็นต้น แต่นี่เป็นการมองในแง่วิถีชีวิต คือมองในแง่รูปแบบทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นมุมมองในระดับการสืบผล ไม่ลงไปถึงจุดที่แท้ คือการสานเหตุ

อย่างไรก็ตาม แม้จะมองในแง่นี้ก็ก่อนุโมทนา ถือว่าเป็นฐานที่จะเริ่ม แต่เราจะหยุดอยู่แค่นี้ไม่ได้ อันนี้เป็นเพียงฐานทาง

สังคม คนเราจะอยู่แค่ฐานเท่านั้นได้อย่างไร หมายความว่า วัฒนธรรมนี้เป็นพื้นฐาน เป็นสภาพแวดล้อม เป็นตัวเกื้อกูล เป็นวินัย แล้วที่วินัยก็คือสภาพเอื้อโอกาส และการจัดสรรโอกาส เพื่อให้เราก้าวต่อไปหรือดำเนินการอะไรๆ ได้คล่องได้สะดวกขึ้น เราจึงต้องใช้วัฒนธรรมให้ได้ประโยชน์ที่ถูกต้อง

ตรงนี้ มีข้อสังเกตแทรกเข้ามาว่า วินัยไม่ได้มีความหมายเป็นการบังคับ

วินัยนั้น ในทางพระพุทธศาสนา แปลว่าการนำไปให้พิเศษ สำหรับมนุษย์ การที่จะนำไปให้พิเศษ ก็คือ การฝึก หรือฝึกหัด พัฒนาขึ้นไป รวมทั้งการจัดการต่างๆ เพื่อให้การฝึกหัดพัฒนานั้น ดำเนินไปด้วยดี

ดังนั้น ความหมายสำคัญของวินัย ก็คือการจัดสรร สภาพแวดล้อม จัดตั้งระบบการดำเนินชีวิต และจัดวางระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ให้เอื้อต่อการที่จะปฏิบัติกรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตและทำกิจการทั้งหลายให้ก้าวไปสู่จุดหมาย เช่น เมื่อมีวินัยแล้ว พระสงฆ์ก็บำเพ็ญสมณธรรมได้สะดวก

สังคมต้องมีวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการก้าวไปในคุณความดี แต่คุณความดีอะไรที่เราต้องการ ตอบว่าเราต้องการคุณความดีต่างๆ ที่เกิดมีกับการก้าวไปในวิถีแห่งไตรสิกขา ดังนั้น เราจึงต้องการให้มนุษย์ก้าวไปในไตรสิกขา และเราก็จึงจัดวางระบบวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการที่คนจะก้าวไปในไตรสิกขา

เพราะฉะนั้น หน้าที่สำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธอย่างหนึ่งก็คือ จะต้องจัดสรรและสร้างสรรค์วัฒนธรรมอย่างนี้ขึ้นมาให้เป็น

วัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตของชาวพุทธ ซึ่งมันจะเอื้อ และมันจะ
ตะล่อม ให้คนที่เกิดมาในวัฒนธรรมนี้ แทบจะเดินไปได้เองเลย ใน
วิถีของไตรสิกขา อย่างน้อยก็ส่วนต้นๆ เรื่องก็เป็นอย่างนี้

ทีนี้ ถ้าเรายังไม่เข้าใจสาระของวัฒนธรรม เราก็ไปคิดแง่มุม
และไปคิดแยกส่วน เป็นความดี ความงาม เป็นความเจริญ ส่วนนั้น
ส่วนนี้ ไม่เห็นภาพรวมที่เป็นทั้งระบบ หรือเป็นทั้งกระบวนการก็
แล้วแต่

รวมความว่า จะต้องมองวัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิต เป็นแบบ
แผน เป็นวินัย เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนามนุษย์ด้วย
ไตรสิกขา

พอเรามีวัฒนธรรมที่ถูกต้อง เป็นเหมือนวินัยแล้ว ทีนี้ตัว
งานการศึกษาคือการเข้าสู่ธรรมก็สะดวกขึ้น เรียกว่าพอมีวินัยเป็น
แบบแผนให้แล้ว ก็เดินตามธรรมได้สะดวก ตอนนี้นำการเดินตาม
ธรรม ก็คือเข้าสู่และก้าวไปในไตรสิกขา

“ตนเป็นที่พึ่งของตน” นั้นจริง

แต่ที่สอนจริง คือ “ทำอย่างไรจะให้ตนเป็นที่พึ่งได้”

ธรรมในพระพุทธศาสนานั้นท่านสอนไว้มากมาย เราคงไม่
มีโอกาศพูดคุยกันมากในที่นี้ แต่มีบางแง่มุมที่อยากจะเน้น คือเรื่อง

ก) หลักความจริง กับ

ข) การปฏิบัติที่สืบเนื่องจากหลักความจริงนั้น

เราได้ยินคำสอนแบบหลักความจริงว่า เป็นอย่างนี้นะ เช่น
แทบทุกคนจำคำบาลีพุทธภาษิตได้ว่า *อตุตา* หิ *อตุตโน* *นาโถ*
แปลว่าตนเป็นที่พึ่งของตน

พอฟังว่า ตนเป็นที่พึ่งของตน เราก็พูดสรุปของเราเองว่าพึ่ง
ตนนะ ทำให้พึ่งเหมือนเป็นข้อปฏิบัติ แต่ที่จริง ยังไม่ใช่ ยิ่งกว่านั้น
คาลาพุทธภาษิตยังไม่จบแค่นี้ และเฉพาะส่วนที่ยกมาพูดนั้นยัง
ไม่ใช่จุดสำคัญที่ต้องการ ถ้าหยุดแค่นี้ พระพุทธศาสนาจะยังไม่เข้าสู่
วิถีชีวิตอย่างถูกต้อง

ขอแทรกคำถามว่า จะพึ่งตนอย่างไร ถ้ายังไม่มี
ความสามารถที่จะพึ่งตนได้ บอกว่าให้พึ่งตน แต่ตนไม่มี
ความสามารถที่จะให้ตนพึ่ง ก็ไปไม่ไหว เพราะฉะนั้น ต้องเข้าใจ
ให้ถูกต้องว่า อันนี้เป็นการบอกหลักการเบื้องต้น เป็นการตั้ง
ประเด็นขึ้นมาโดยแสดงหลักความจริงให้ตระหนักไว้ แต่จุดสำคัญ
อยู่ตอนที่สอง

ที่จริงนั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสแค่ *อตุตา* หิ *อตุตโน* *นาโถ*
ตนเป็นที่พึ่งของตน แต่ตรัสต่อไปอีกว่า *โก* หิ *นาโถ* *ปโร* *สียา* คน
อื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งแท้จริงได้ และลงท้ายว่า *อตุตนา* หิ *สุทฺถนุ*
เตน *นถํ* *ลกฺขิ* *ทุลฺลภํ* แปลว่า มีคนที่ฝึกดีแล้วนั้นแหละ ชื่อว่าได้ที่
พึ่งที่หาได้ยาก ตรงนี้คือข้อปฏิบัติ จุดที่พระพุทธศาสนาต้องการอยู่
ที่นี่

ธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงสอนมากมายนั้น จุดสำคัญ
ต้องการตรงนี้ ตอนแรกให้รู้ตระหนักถึงความจริงไว้ว่า ที่แน่นั้นที่
พึ่งแท้อยู่ที่ตัวเอง คนต้องพึ่งตนเอง การที่จะพึ่งคนอื่น ในที่สุดก็พึ่ง

ไปไม่รอดไม่ตลอด แม้แต่เขาให้ฟังขนาดเอาข้าวมาป้อนใส่ปาก ถ้าตัวเองไม่ยอมเคี้ยว หรือถึงแม้ถ้าเคี้ยวไปแล้วแต่ไม่ยอมย่อยอีก ก็ไปไม่รอด

แต่คำสอนตอนที่ว่าไปแล้วนั้นเป็นหลักความจริงสำหรับเป็นฐานที่อ้างอิง ส่วนข้อสำคัญที่พระพุทธเจ้าสอนสืบเนื่องจากหลักความจริงนั้น ก็คือข้อปฏิบัติหรือธรรมาศปฏิบัติที่เกี่ยวกับตัวเราโดยตรง ก็คือว่า (เมื่อคุณเป็นที่ฟังของคุณ หรือจะต้องฟังตนเองแล้ว) ทำอย่างไรจะฟังตนได้ เป้าหมายของการสอนอยู่ที่ตรงนี้ นี่แหละ ไตรสิกขาคืออันนี้

ไตรสิกขาที่สอนทั้งหมดก็คือ คำสอนที่ว่าทำอย่างไรจะฟังตนเองได้ หรือจะทำตนให้เป็นที่ฟังของตนเองได้อย่างไร เท่านั้นเอง

เหมือนกับพูดว่า พระพุทธศาสนาทั้งหมดก็คือคำสอนและการปฏิบัติที่จะทำตนให้ฟังตนได้ เมื่อฟังตนได้ ก็คือมีอิสรภาพที่แท้จริง และคำสอน-การปฏิบัติที่ทำให้ฟังตนได้นั้น ก็คือไตรสิกขานี้แหละ คือตอนที่ตรัสว่า “มีตนที่ฝึกคิดแล้วนั้นแหละ คือได้ที่ฟังที่หาได้ยาก” (=เป็นที่ฟังแต่ซึ่งหาที่อื่นไม่ได้)

วิธีการหรือปฏิบัติการในการทำตนให้เป็นที่ฟังได้ จะด้วยการเรียนรู้ ฝึกฝน ฝึกหัด พัฒนาตนอย่างไรก็ตาม อันได้แก่การศึกษาทั้งหมดนี้ ก็คือการทำตนให้สามารถฟังตนได้ (หรือทำตนให้เป็นที่ฟังได้ หรือทำให้ตนเป็นที่ฟังของตนเองได้) ตรงนี้แหละเป็นจุดสำคัญ นี่คือตัวพุทธศาสนาที่เป็นภาคปฏิบัติการ

จุดนี้จะต้องเน้น เพราะจุดนี้แหละเป็นตัวอย่างใหญ่ของ จุดอ่อนที่ทำให้พระพุทธศาสนาในเมืองไทยเราก้าวไปไม่ได้ เท่าที่ควร

เพราะฉะนั้น โรงเรียนวิถิปุทธจะต้องนำสังคมไทยก้าวต่อไป ต้องก้าวต่อไปให้ถึงขั้นที่นำเอาธรรมมาสู่การปฏิบัติ ในสภาพแวดล้อมของวินัย โดยจะต้องสร้างวินัยชนิดที่เป็นวิถีชีวิต หรือเป็นวัฒนธรรมด้วย และต้องนำธรรมขึ้นสู่การปฏิบัติที่แท้จริง ด้วย ไม่ใช่อยู่แค่หลักที่บอกความจริงว่า คนเป็นที่พึ่งของคน แล้วก็พูดได้แก่ว่า เออ เธอก็พึ่งคนไปซิ ไม่ไปคว้าเขาพึ่งคนไหวหรือเปล่า

ฉะนั้นจึงต้องรู้ว่า ตรงนี้แหละที่พระพุทธเจ้าทรงถือเป็น เป้าหมายในการสอน ที่ทรงสอนนักสอนหนา ทรงเพียรพยายาม จาริกไปก็เพื่ออันนี้เท่านั้น คือเพราะทรงมองเห็นว่าคนทั้งหลายยัง พึ่งตนไม่ได้ จึงทรงพยายามว่าจะทำอย่างไรให้เขาพึ่งตนได้

นี่แหละเป็นเหตุให้ทรงสอนทุกชั้นทุกอย่าง นี่แหละตัว พระพุทธศาสนาที่ต้องจับให้ได้ โรงเรียนวิถิปุทธจะต้องทำหน้าที่นี้

“เวรไม่ระงับด้วยการจองเวร” นั้นจริง

แต่ที่สอนจริง คือ “ทำอย่างไรจะอยู่ดีได้โดยไม่ต้องจองเวร”

จะยกอีกตัวอย่างหนึ่ง เราได้ยินกันมานานักหนาว่า “เวรไม่ ระงับด้วยการจองเวร” เวลานี้ต้องยับยั้ง เพราะว่าเขากำลังต้องการ สันติภาพกันนัก หลักธรรมนี้เกี่ยวข้องกับสันติภาพโดยตรง

ฝรั่งแปล “เวร” ว่า hatred คือความเกลียดชัง หรือความแค้น เคืองชิงชัง กลายเป็นว่า ความชิงชังไม่ระงับด้วยความชิงชัง แต่

ความชิงช้าระงับได้ด้วยการเลิกชิงช้า นี้แปลแบบฝรั่ง แต่ของเราผู้
กั่งง่าย บอกว่า เรายังระงับด้วยการจองเวร

ท่านสอนไว้อย่างนี้ เราก็บอกว่า เออ จริงๆ เราต้องปฏิบัติ
คือไม่จองเวร แล้วก็จบ ใช้ได้หรืออย่างนี้

ถ้าอย่างนี้ ก็ไปไม่ไหว อาจจะถูกฆ่าตายหมด วันก่อนก็พูด
ไปที่หนึ่งแล้ว เขามาถามเรื่องสันติภาพ ก็เลยบอกว่า เรายังระงับ
ด้วยการจองเวรนี้ มีหลายแบบ

แบบที่ ๑. คนที่จะไปจองเวรนั้น ถูกกำจัดหมดสิ้นไปแล้ว
ไม่เหลือเหลือ ก็เลยไม่มีโอกาสที่จะไปจองเวร เพราะพวกคนร้าย
เขาก่อเวรอย่างรุนแรง จนกระทั่งว่า *ไม่เหลือคนที่จะไปจองเวร*

แบบที่ ๒. ให้คนพัฒนาความสามารถที่จะทำให้ไม่ต้องจอง
เวร เช่นสามารถชนะได้โดยไม่ต้องจองเวร เช่น เอาชนะด้วยความดี
หรือมีความสามารถเหนือคนร้าย จนกระทั่งทำให้เขาทำอะไรเรา
ไม่ได้ โดยที่เราไม่ต้องทำร้ายเขาเลย

แบบที่ ๓. พัฒนามนุษย์และพัฒนาระบบสังคมให้ดีขึ้น
ทำให้ *ไม่มีการก่อเวรกันอีกเลย*

ถ้าทำได้ถึงขั้นที่สามนี้ ก็เก่งมาก แต่แค่ขั้นที่สองก็ทำได้
ก่อนเถอะ เพราะฉะนั้นในคำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงเน้นมาก
ในข้อสอง คือขั้นที่ว่าทำอะไรจึงจะไม่ต้องจองเวร โดยเฉพาะใน
ขั้นที่ว่าทำอะไรจะทำให้เขาก่อเวรไม่สำเร็จ

จะเห็นได้ว่าในคำสอนระดับชาดกมีมาก แม้แต่ชาดกที่ถือ
ว่าเลิศทางปัญญา คือ มโหสถชาดก ก็มีสาระสำคัญอยู่ตรงนี้ คือทำ

อย่างไรจะให้บรรลุจุดหมายแห่งความเป็นอยู่ดีด้วยกันทั้งสองฝ่าย โดยไม่ต้องไปจ้องแครงกัน

ด้วยเหตุนี้ พระมโหสถจึงต้องมีความสามารถเหนือกว่าฝ่ายที่เขาทำแครงแครง (อย่าเรียกว่าทำแครงเลย เดียวจะสับสน เรียกว่าจ้องแครงก็แล้วกัน)

ฝ่ายที่จ้องแครงนั้น โหตร้ายมาก เขาใช้กำลังทำร้ายทุกอย่าง ดังนั้นฝ่ายที่จะไม่จ้องแครงจึงต้องเก่งกว่านั้นเป็นสิบๆ เท่า เริ่มแต่คนที่ชนะโดยไม่ต้องจ้องแครง จะต้องเก่งกว่าคนที่จ้องแครงมากมาย มหาศาล นี่ก็เรื่องหนึ่งที่พระพุทธศาสนาเอาใจใส่ว่าทำอย่างไรจะพัฒนาคนให้มีความสามารถอันนี้

แต่ชาวพุทธทั่วไป ไม่เคยคิดถึงขั้นนี้เลย คิดอยู่แค่ว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า แครงย่อมไม่ระงับด้วยการจ้องแครง เพราะฉะนั้น ถ้าเขาจ้องแครงมา เราก็ไม่จ้อง ก็จบ ไซ้ใหม่ ก็เลยไม่ได้อะไร ดีไม่ดีก็ตายเปล่า

ทำไมพระพุทธเจ้า (ขอภัยที่ใช้คำแบบชาวบ้าน) จึงทรงอุทิศสัจจะมากมายเพื่อให้เราพัฒนาความสามารถนี้ แล้วทำไมเราจึงไม่ทำ ชาดกตั้งหลายเรื่องสอนหลักการนี้ อาตมาจะยกเรื่องตัวอย่างอื่นๆ อีกก็ได้ แต่เวลาไม่พอ

อย่างน้อยขอให้ไปอ่านดู มโหสถชาดก ก็คือการที่ว่าฝ่ายผู้ร้าย นี้ว่ากันถึงขั้นประเทศชาติเลย เขายกทัพมา จะทำลายเรา จะแย่งเอาความเป็นใหญ่ จะชิงดินแดน จะขนทรัพย์สมบัติไป มโหสถก็ต้องคิดว่า ทำอย่างไรจะไม่ต้องทำร้ายเขา โดยที่ฝ่ายเราก็จะอยู่ได้ ประชาชนของเราจะไม่เดือดร้อน

พูดอย่างง่าย ๆ ก็คือ *ทำอย่างไรเราจะชนะเขา โดยไม่ต้องทำร้ายเขา* แล้วในที่สุดก็ทำให้เขายอม นอกจากเขายอมแล้ว ยังมีมิตรกันด้วย สามารถอยู่ร่วมกันด้วยดี อย่างสงบสุข มีสันติภาพ จนกลายเป็นชนะเขา โดยไม่ต้องทำให้เขาแพ้ นี่คือสันติภาพที่แท้จริง ถ้าเอาหลักพระพุทธศาสนาแบบนี้มาใช้ ก็สร้างสันติภาพได้

เวลานี้ พวกค่านักเรื่องสันติภาพๆ เราลองเอาหลักพระพุทธศาสนามาใช้ดู มันใช้ได้ทันที เริ่มตั้งแต่ต้องรู้ว่าคนที่จะสร้างสันติภาพ ต้องมีความสามารถมากกว่าคนที่ก่อสงคราม เป็นสิบๆ เท่า

มโหสถเก่งจริงๆ ต้องเก่งจนกระทั่งว่าฝ่ายร้ายนั้นจะใช้กำลังรุนแรงอย่างไร ก็ทำร้ายไม่สำเร็จเลย แล้วท่านก็ทำให้เขาเห็นว่าท่านจะทำอย่างไรเขาก็ได้ แต่ท่านไม่ทำ

เล่าอย่างสรุปว่า ท่านไปแอมเหสี โอรส ธิดาของศัตรู คือ กษัตริย์ที่มารุกราน ซึ่งมาถึงเมืองของมโหสถแล้วจึงไม่รู้ตัว มโหสถอ้อมไปด้านหลัง เอาโอรสธิดาและมเหสีไปอยู่รวมในที่ที่ท่านจัดไว้หมดแล้ว จึงอยู่ในเงื้อมมือ ฝ่ายศัตรูไม่มีทางสู้ ต้องยอมอย่างเดียว แต่ท่านไม่เอาอะไร เพียงให้หยุดแล้วมีสันติภาพอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข

ชาดกอื่นๆ หลายเรื่อง ก็อย่างนี้แหละ พระพุทธศาสนาสอนอย่างนี้มากมาย นี่คือตัวข้อปฏิบัติทางธรรมที่แท้จริง เราสร้างวินัยชนิดที่เป็นวัฒนธรรมแห่งการอยู่ร่วมกันขึ้นมา นี่ก็เอื้อแล้ว

ถ้ายังไม่มีวัฒนธรรมที่เอื้อ เราจะต้องดำเนินวิธีการสร้างสันติภาพ ตามหลักการที่ขอย้ำอีกทีว่า คนที่จะสร้างสันติภาพ ต้อง

เก่งจริงๆ คือ จะต้องพัฒนาตัวให้มีความสามารถและมีปัญญาเหนือกว่าคนที่ก่อเวรเป็นสิบๆ เท่า จึงจะสร้างสันติภาพได้สำเร็จ

เพราะฉะนั้น คาทา “เวรไม่ระงับด้วยการจองเวร” นี้ ไม่ใช่ไม่ทำอะไร ไม่จองเวร แต่ต้องพัฒนาความสามารถที่ว่าทำอะไร จึงจะชนะคนร้ายที่ก่อเวร โดยไม่ต้องจองเวร และสูงขึ้นไปถึงขั้นที่ว่าทำอะไรจะไม่ให้คนไม่ก่อเวรกัน เรื่องนี้ต้องคิดกันให้มาก ชาวพุทธต้องคิดในขั้นนี้

นี่คือธรรมภาคปฏิบัติ ที่เป็นภารกิจของโรงเรียนวิถิปุทธ โรงเรียนวิถิปุทธจะต้องคิดเรื่องอย่างนี้ เช่นที่ยกตัวอย่างมาแล้วว่า เมื่อตนเป็นที่พึ่งของตนแล้ว ทำอย่างไรเขาจึงจะพึ่งตนได้ ต้องไปเอาตรงนี้ ที่จุดสำคัญเป็นเป้าหมาย แล้วคำสอนในพระพุทธศาสนา จะมีชีวิตชีวาขึ้นมา แล้วเราก็จะเห็นเลยว่า อ้อ มันเป็นอย่างนี้เอง เราต้องเอาให้ได้แบบนี้ แล้วสังคมของเราก็จะก้าวไป

อนุรักษวัฒนธรรมแห่งเมตตา

ก้าวไปในวัฒนธรรมแสงปัญญา

สังคมไทยที่ก้าวมาในพระพุทธศาสนาได้แค่นี้ ควรจะก้าวต่อไปอีก โดยก้าวไปในระดับปัญญา

ได้พูดเน้นมาแล้วบ่อยๆ ว่า สังคมไทยเราก้าวมาในพระพุทธศาสนา จนกระทั่งได้สร้างวิถีชีวิตซึ่งมีแบบแผนแห่งวัฒนธรรมไทย ที่เป็นวัฒนธรรมแห่งเมตตา นับว่าดีแสนดีแล้ว แต่อีกด้านหนึ่งคือวัฒนธรรมแสงปัญญานี้เราอ่อนเหลือเกิน ทั้งๆ ที่อัน

นี่เป็นตัวแท้ ที่จะให้บรรลุจุดหมายของพระพุทธศาสนา เรากลับไป
ก้าวไป

ที่นี่ โรงเรียนวิถิปุทธนี่ บอกแล้วว่า มีหน้าที่โดยตรงที่จะต้อง
มาพาสังคมไทยก้าวไปในวัฒนธรรมแห่งปัญญาให้ได้ แล้วเราจะมี
วัฒนธรรมที่สมบูรณ์ครบทั้งสองด้าน คือทั้งด้านจิตใจ และด้าน
ปัญญา

ส่วนด้านศีลนั้นอยู่ด้วยในตัวแล้ว คือวัฒนธรรมพื้นฐานใน
การอยู่ร่วมกัน และเมื่อทำได้ถึงตอนนี้ ก็จะได้ทั้งศีล ทั้งสมาธิ ทั้ง
ปัญญา

เมื่อคืนนี้ได้พูดถึงเรื่องวินัย ที่เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรม
ได้แก่การจัดระบบระเบียบสังคมเป็นต้น ให้คนมีวิถีชีวิตที่เอื้อที่จะ
ก้าวไปในธรรม และได้พูดถึงธรรมที่เป็นภาคปฏิบัติการ ที่ว่าทำ
อย่างไรจึงจะเกิดมีผลตามหลักความจริง

เหมือนกับว่า เมื่อมีความจริงว่าไฟมันร้อนแล้ว ทำอย่างไร
เราจึงจะหลีกเลี่ยงโทษจากไฟ และเอาไฟไปใช้ประโยชน์ได้

ตรงนี้ เป็นเรื่องที่ศึกษากันไม่จบ คือเรื่องที่ว่าเอาไฟไป
ใช้ประโยชน์อย่างไรนี้ เรียนกันไปเถอะ เรียนไปได้เรื่อยๆ

บูรณาการต้องได้ตลอดทุกชั้น แม้กระทั่งจุดหมาย

จึงจะได้ระบบองค์รวมที่สมบูรณ์

ขอฝากอีกเรื่องหนึ่งคือ ในชั้นจุดหมาย เพราะว่าเราจะทำ
อะไรก็ต้องมีจุดหมาย

จุดหมายของพระพุทธศาสนานั้น เราพูดได้เลยว่า จุดหมายสูงสุด พูดคำเดียว เต็มขาด ไปเลย จบ คือ นิพพาน

แต่มันไม่จบแค่นี้ เพราะจุดหมายแห่งนิพพานนั้น เป็นจุดหมายของแต่ละบุคคล การศึกษาที่เรามีไตรสิกขานี้ก็เพื่อบรรลุจุดหมายนี้คือ บุคคลนิพพาน

แต่พร้อมกันนั้น พระพุทธศาสนามีจุดหมายเพื่อสังคม หรือตามคำของท่านว่า “เพื่อโลก” ด้วย ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ทั่วไปหมดในพระไตรปิฎก ตั้งแต่ว่า พระที่ท่านบรรลุจุดหมายแห่งนิพพานแล้ว พระพุทธเจ้าทรงส่งไปประกาศพระศาสนาว่า จรดภิกขเว จาริกัม พุชชนหิตาย พุชชนสุขาย โลกานุกมฺปาย นี่คือจุดหมายเพื่อโลก

ฉะนั้น จุดหมายสองอย่างนี้คู่กัน ถ้าบุคคลนิพพาน ก็พร้อมจะทำงานเพื่อ พุชชนหิตาย พุชชนสุขาย โลกานุกมฺปาย คือเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก และสองอย่างนี้จะต้องประสานกลมกลืนและเสริมกัน

พูดสั้นๆ ว่า จุดหมายของพระพุทธศาสนา คือ “บุคคลนิพพาน-ทำการเพื่อโลก” และ “บุคคลยิ่งไกลนิพพาน ยิ่งพร้อมจะทำการเพื่อโลก”

ไม่ใช่เป็นระบบขัดแย้งอย่างที่เป็นอย่างนี้ คือ ถ้าบุคคลได้ประโยชน์ สังคมก็สูญเสีย ถ้าจะให้สังคมได้ บุคคลต้องยอมสละ

แต่ในการศึกษาแบบพุทธ บุคคลยิ่งบรรลุจุดหมาย หรือแม้แต่ก้าวไปสู่การพัฒนาเท่าไร ก็ยิ่งทำให้โลกเป็นสุขมากขึ้น

เท่านั้น และเขาจะพร้อมที่จะทำงานเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลกมากขึ้นด้วย

ดังที่ปรากฏว่า พระอรหันต์ทั้งหลาย คือท่านผู้บรรลุนิพพานแล้ว ไม่มีอะไรส่วนตัวที่ต้องกังวลเลย ท่านจึงไปทำงานเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกอย่างเดียวยุติ

รวมความว่า จุดหมายของพระพุทธศาสนา เราพูดในที่นี้ว่ามี ๒ ด้าน เป็นคู่หูกัน ดังนี้

๑. จุดหมายเพื่อบุคคล หรือจุดหมายเพื่อตน คือ นิพพาน (นิพพานสัจฉิกิริมุตถาย)

๒. จุดหมายเพื่อโลก คือ ทำการเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก (พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมปาย)

ผู้ใดนิพพาน ผู้นั้นยังพร้อมที่จะบำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก เพราะว่าเป็นผู้เต็ม เป็นผู้อิ่ม ผู้เป็นสุข จนกระทั่งไม่มีอะไรต้องทำต้องเอาเพื่อตัวเองอีกต่อไป แม้แต่ความสุขก็ไม่ต้องหา เพราะมีอยู่ในตัว

หมายความว่า พระอรหันต์นั้น ท่านนิพพาน หหมดทุกข์แล้ว มีแต่ความสุขประจำเต็มอิ่มอยู่ในตัว ท่านจึงไม่ต้องไปหาความสุข และเมื่อท่านมีความสุขอยู่แล้ว ท่านก็ทำเพื่อผู้อื่นได้เต็มที่

คตินี้บอกว่า ต้องทำให้เห็นและทำให้เป็นจริง ซึ่งความประสานกลมกลืน เอื้อ และเกื้อกูลต่อกัน ระหว่างประโยชน์ตน กับประโยชน์ผู้อื่น และระหว่างจุดหมายเพื่อชีวิตของบุคคล กับจุดหมายเพื่อโลก

ต้องถึงขั้นนี้ จึงจะเรียกว่าเป็นการศึกษาที่บูรณาการได้จริง
เข้าถึงองค์รวมที่แท้

อันนี้เป็นการศึกษาที่พุทธศาสนาจะช่วยโลกได้เต็มที่ ทำให้
บรรลุด้านดีสุดที่แท้จริง

วันนี้ อาตมภาพได้พุดมายืดยาวมากแล้ว จึงควรจะได้ตัด
ตอนยุติ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องเป็นข้อที่ขอฝากไว้ซึ่งเป็นข้อสำคัญว่า ทุก
อย่างนี้จะสำเร็จด้วยบูรณาการที่ต้องให้ครบ คือ สมาธิ ปัญญา โดย
ที่ปัญญาเป็นยอด อย่างที่กล่าวไว้ว่า ในการสร้างเรือนยอดนั้น ยอด
ลงเมื่อไร จึงจะลงตัวทุกอย่างเมื่อนั้น

จะบูรณาการได้ถึงจุดหมาย

ต้องบูรณาการตลอดขึ้นไปตั้งแต่ฐาน

ก่อนจะลงท้ายปิดรายการ ขอโอกาสแทรกหลักสำคัญอีก
เรื่องหนึ่ง แต่เพราะพุดมามากแล้ว จึงต้องแทรกให้สั้นที่สุด พุดได้
เพียงตัวหลักฝากไว้

ได้พุดไว้แต่ต้นแล้วว่า เรื่องการศึกษาและการแก้ปัญหาทุก
อย่างของมนุษย์ ในที่สุดจะต้องลงไปให้ถึงความจริงของกฎธรรมชาติ

หลักการนี้ดูได้ง่ายที่สุดที่ตัวมนุษย์นี้เอง ถ้ามองเป็น จะเห็น
ทะลุเหตุการณ์ความเป็นไปในสังคม โยงไปจนถึงธรรมชาติ และ
ต้องมองให้ถึงขั้นนี้จึงจะแก้ปัญหาและสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ได้
ถูกต้อง (ไม่ให้กลายเป็นว่า จะสร้างสรรค์ แต่กลายเป็นเพิ่มปัญหา)

หลักการนี้ว่าโดยย่อคือ คนเรานี้มี ๒ ด้าน หรือ ๒ อย่างใน
เวลาเดียวกัน คือ

๑. คนเป็นชีวิต ที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

๒. คนเป็นบุคคล ที่เป็นส่วนหนึ่ง(สมาชิก)ของสังคม

ต้องรู้จักทั้งแยกแยะและเชื่อมโยง ๒ ด้านนี้ เช่น เมื่อคนหนึ่งกินอาหาร เราจะมองได้ว่า เขากินเพื่อสนองความต้องการของชีวิต หรือกินเพื่อสนองความต้องการของบุคคล สองอย่างนี้ต่างกันอย่างไร เมื่อจะแก้ปัญหาและปฏิบัติให้ถูกต้อง จะต้องรู้ต้องทำถึงขั้นไหน เชื่อมโยงให้ถึงกันทะลุตลอดอย่างไร

ถ้าจับหลักนี้ได้ จะแก้ปัญหาแห่งยุคสมัย ที่ชอบพูดกันเวลานี้ คือ ลัทธิแยกส่วน และเข้าถึงหลักบูรณาการและองค์รวม เช่น จะเชื่อมโยงได้แม้แต่เรื่องที่มีการแบ่งแยกวิชาการสมัยปัจจุบัน โดยบูรณาการศาสตร์ทั้ง ๓ หมวด คือ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ หลักการนี้ใหญ่ ขอบพูดไว้แค่นี้ก่อน

พร้อมกับช่วยคนอื่นให้มีการศึกษา

ตนเองก็ต้องไม่ประมาทในการศึกษาด้วย

ขออนุโมทนาต่อท่านรัฐมนตรี พร้อมทั้งคณะผู้บริหาร ครู อาจารย์ทุกท่านอีกครั้งหนึ่งว่า ตอนนี้ พื้นฐานของเราดีแล้ว เจตนา ก็ดี และหลายท่านก็เคยทำงานมีประสบการณ์กันมา

นอกจากความปรารถนาดี มีเมตตา ที่เป็นพื้นใจอันดีอยู่แล้ว นี้ เรายังมีพื้นฐานทางสังคม โดยเฉพาะวัฒนธรรมของเรา ซึ่งเอื้ออยู่แล้ว ควรเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ให้หมด แล้วเราก็จะก้าวไป

ส่วนในขั้นที่จะก้าวต่อไปนั้น เราจะต้องชัดเจนในหลักการของพระพุทธศาสนา แล้วนำมาสู่การปฏิบัติให้เกิดผล สู่จุดมุ่งหมาย

ที่จะให้ชีวิตของเด็กเป็นชีวิตที่ดีงาม งามงาม มีความสัมฤทธิ์ เป็นประโยชน์ มีความสุข และสังคมก็ร่มเย็นเป็นสุข

ขออนุโมทนาในแง่ของการทำงานด้วย ซึ่งต้องขอพูดตรงๆ ว่า ท่านรัฐมนตรีมีความจริงใจมาก พร้อมทั้งคณะด้วย ได้ทำงานกันอย่างมีความมุ่งมั่นจริงจัง เมื่อมีความมุ่งหมายที่แท้จริง จริงจัง และชัดเจน ก็จะนำไปสู่ความสำเร็จ แต่ความชัดเจนนั้นจะต้องมีเรื่อยๆ ไป

ฉะนั้น เราจะต้องหาความชัดเจนเพิ่มเรื่อยๆ ไป ตรงนี้ท่านเรียกว่าไม่ประมาณ อย่างน้อยไม่ประมาณในการศึกษา อย่าไปนึกว่าเรารู้แล้ว เราพอแล้ว แต่จะต้องศึกษาเรียนรู้เรื่อยๆ ไป โดยไม่ประมาณในการศึกษา เป็นข้อสำคัญ และไม่ประมาณในกิจการทุกอย่าง แล้วก็จะพาไปสู่ความสำเร็จ เพราะนี่คือตัวสติที่จะกระตุ้นเราให้พัฒนา และใช้ปัญญาอย่างจริงจัง

ขออนุโมทนาทุกโรงเรียนที่ได้ดำเนินกิจการงานกันมาด้วยความตั้งใจดีต่อเด็ก ต่อสังคม ต่อประเทศชาติ ต่อชาวโลก และท่านก็ได้ทำงานกันมา บางแห่งหลายปีก็มี

อย่างน้อยเมื่ออยู่บนฐานของวัฒนธรรมไทย เราก็เป็นโรงเรียนวิถิพุทธไปในตัว แต่ถึงตอนนี้ก็มาเอาจริงเอาจังกันสักที อย่างที่ว่า ยกขึ้นมาให้เด่นชัด แล้วก็มาทำกันอย่างมีหลักการที่ชัดเจน ให้เป็นระบบ ให้เป็นงานเป็นการ

ขอให้การเริ่มต้นที่ดี ซึ่งเป็นการเริ่มต้นที่ว่าเราพร้อมเราชัดเจนมั่นใจ มีกำลังที่จะเริ่มก้าวไปอย่างมั่นคงแข็งแรง เมื่อก้าวไปอย่างมั่นคงแข็งแรงแล้ว ก็จะก้าวหน้าไปสู่จุดหมายด้วยดี

ขอให้กุศลเจตนาที่ตั้งขึ้นในจิตใจของท่านนี้ มา
ประกอบคุณพระรัตนตรัย ที่จะนำพวกเราก้าวไปสู่ความเจริญอก
งามในการดำเนินชีวิตและกิจการทั้งหลาย ให้ก้าวหน้าบรรลุผล
สำเร็จ สมความมุ่งหมาย และขอทุกท่านจงเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย
โดยมีกำลังพร้อมที่จะทำงานนี้ ให้บรรลุจุดหมายเพื่อ
ประโยชน์สุข แก่ชีวิต แก่ครอบครัว แก่สังคมประเทศชาติ และแก่
ชาวโลกทั้งหมด ตลอดกาลยี่ดยาวนาน อย่างมั่นคงยั่งยืนตลอดไป